

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR VA BOBURIYLAR DAVRIDA HARBIY STRATEGIYA VA TAKTIKA: TARIXIY TAJRIBA VA ZAMONAVIY ILMIIY TALQIN

Babadjanova Nodira Abdullayevna
O‘zDJTU O‘zbekiston tarixi kafedrasida dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18979715>

Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat buyuk shoir va davlat arbobi, balki o‘z davrining yetuk harbiy sarkardasi sifatida jahon tarixida munosib o‘rin egallaydi. Uning harbiy-siyosiy faoliyati, jangovar tajribasi va strategik qarorlari Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston tarixiy makonida yirik geosiyosiy o‘zgarishlarga sabab bo‘lgan. Bobur asos solgan Boburiylar davlati esa o‘zining harbiy tashkiloti, jang san‘ati va strategik yondashuvlari bilan o‘rta asrlar Sharq va Janubiy Osiyo harbiy tarixida alohida bosqichni tashkil etadi.

Bugungi kunda Zahiriddin Muhammad Bobur va boburiylar davri harbiy san‘atini ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish nafaqat tarixshunoslik, balki harbiy ta‘lim, strategiya va ma‘naviy-ma‘rifiy sohalar uchun ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki Bobur harbiy tafakkurida an‘anaviy turkiy-mo‘g‘ul jang san‘ati bilan bir qatorda, zamonaviylashgan taktika, harakatchanlik, razvedka va psixologik ustunlik kabi jihatlar uyg‘unlashganini ko‘rish mumkin.

Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur va boburiylar davrida harbiy strategiya va taktikaning shakllanishi, rivojlanishi hamda ularning jahon harbiy san‘ati tarixidagi o‘rni tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Maqolada, avvalo, Boburning shaxsiy harbiy tajribasi, jangovar faoliyati va strategik qarorlarining tarixiy ildizlari ochib beriladi. Shuningdek, Boburiylar davlatchiligida harbiy sohaning tutgan o‘rni, armiyaning tashkiliy tuzilmasi va harbiy boshqaruv tizimi ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda Bobur va boburiylar harbiy merosi faqat tarixiy hodisa sifatida emas, balki zamonaviy harbiy strategiya, harbiy-ta‘lim va siyosiy boshqaruv jarayonlari uchun nazariy-amaliy manba sifatida talqin etiladi. Xususan, Boburning tezkor qaror qabul qilish, dushman kuchlarini to‘g‘ri baholash va harbiy resurslardan samarali foydalanish tajribasi bugungi zamonaviy harbiy doktrinalar bilan qiyosiy tahlil qilinadi.

Zahiriddin Muhammad Boburning harbiy sarkarda sifatida shakllanishi uning erta yoshlik davridan boshlanadi. Bobur Temuriylar sulolasining vorisi sifatida murakkab siyosiy-harbiy muhitda voyaga yetdi. Movarounnahr va Farg‘ona vodiysi hududida XV asr oxiri – XVI asr boshlarida hukm surgan siyosiy parokandalik, ichki kurashlar va tashqi bosimlar Boburni harbiy jihatdan chiniqtirgan asosiy omillar bo‘ldi. U yoshligidanoq jang maydonlarida qatnashib, real harbiy tajriba orttirgan sarkarda sifatida shakllandi.

Boburning harbiy dunyoqarashi avvalo Temuriylar davrida shakllangan an‘anaviy harbiy tizimga tayangan. Amir Temur davrida ishlab chiqilgan markazlashgan harbiy boshqaruv, qo‘shinlarni o‘ng, chap va markaziy qanotlarga bo‘lib joylashtirish, jang vaqtida intizom va tartibni qat‘iy saqlash kabi tamoyillar Bobur faoliyatida ham muhim o‘rin egallagan. Shu bilan birga, Bobur harbiy san‘atni faqat meros sifatida qabul qilib qolmasdan, uni real vaziyatga mos ravishda rivojlantirdi va takomillashtirdi.

Boburning strategik tafakkurida hududiy-geografik omillarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etgan. U jang olib boriladigan hududning relyefi, iqlimi, suv manbalari va aholi joylashuvini chuqur tahlil qilgan holda qaror qabul qilgan. “Boburnoma”da keltirilgan ko‘plab jangovar lavhalar shuni ko‘rsatadiki, Bobur dushman ustidan ustunlikka erishishda faqat son jihatidan emas, balki makon va vaqt omillarini to‘g‘ri baholash orqali g‘alabaga erishgan [1, 112-b.]. Bu esa uning strategik fikrlash darajasi o‘z davri uchun yuqori bo‘lganidan dalolat beradi.

Boburning harbiy-siyosiy faoliyati davomida uning strategiyasida moslashuvchanlik alohida ajralib turadi. Movarounnahrda ketma-ket muvaffaqiyatsizliklarga uchragan Bobur harbiy kurashdan voz kechmagan, balki strategik yo‘nalishini o‘zgartirib, Afg‘oniston va Hindiston tomon harakat qilgan. Bu qaror nafaqat siyosiy jasorat, balki puxta strategik hisob-kitob mahsulati edi. Chunki Hindiston hududi o‘sha davrda siyosiy jihatdan zaiflashgan, harbiy texnologiya va taktik yangiliklarga ehtiyoj sezayotgan makon edi.

Boburning strategik dunyoqarashida harbiy kuch bilan siyosiy diplomatiya o‘rtasidagi muvozanat ham muhim o‘rin tutgan. U ko‘plab holatlarda bevosita jangga kirishishdan oldin mahalliy

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

hukmdorlar bilan muzokaralar olib borgan, ittifoqlar tuzgan yoki raqib tomon ichidagi ziddiyatlardan mohirona foydalangan. Bu jihat Boburni oddiy jangchi emas, balki yuksak darajadagi harbiy-siyosiy arbob sifatida tavsiflash imkonini beradi.

Boburning harbiy tafakkurida psixologik ustunlikka erishish masalasi ham alohida ahamiyat kasb etgan. U dushman qo‘shinining ruhiy holatini sinchiklab kuzatgan, jangdan oldin qo‘shin ichida intizomni mustahkamlash, askarlarda g‘alabaga ishonch uyg‘otishga katta e‘tibor bergan. Bu jihatlar, ayniqsa, son jihatidan kam bo‘lgan Bobur qo‘shinlarining yirik kuchlar ustidan g‘alaba qozonishida muhim rol o‘ynagan.

Shuningdek, Bobur harbiy faoliyatida yangilikka ochiq bo‘lgan sarkarda sifatida namoyon bo‘ladi. U Hindistonga yurishlar davrida zamonaviy harbiy texnika, xususan, o‘qotar qurollar va artilleriyadan foydalanishni keng joriy etgan. Bu holat Bobur harbiy strategiyasining evolyutsion xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. An’anaviy otliq qo‘shin bilan zamonaviy qurollarning uyg‘unlashuvi Boburiylar harbiy tizimining asosiy ustunligiga aylandi.

Natijada, Zahiriddin Muhammad Boburning harbiy-siyosiy shakllanishi faqat tarixiy sharoit mahsuli emas, balki uning shaxsiy intellektual salohiyati, kuzatuvchanligi va strategik tafakkurining yuksak darajada rivojlanganligining ifodasidir. Aynan mana shu jihatlar Boburni jahon harbiy tarixida alohida o‘rin egallagan buyuk sarkardalar qatoriga olib chiqdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur harbiy tarixda nafaqat strateg, balki taktik tafakkuri bilan ajralib turadigan sarkarda sifatida namoyon bo‘ladi. Uning jang maydonidagi qarorlari qisqa muddatli vaziyatga moslashish, qo‘shin tarkibini optimal joylashtirish va dushmanning zaif tomonlarini aniqlab, ulardan samarali foydalanishga asoslangan edi. Bobur taktikani statik jarayon emas, balki doimiy harakat va o‘zgaruvchan sharoitda moslashuvchan boshqaruv tizimi sifatida tushungan.

Boburning harbiy san’atidagi muhim jihatlardan biri — qo‘shinlararo uyg‘unlik va boshqaruv intizomi masalasidir. U qo‘shin ichida qat’iy bo‘ysunuv tizimini joriy etgan, har bir bo‘linmaning vazifasini oldindan aniq belgilagan. Bu holat, ayniqsa, son jihatidan kam bo‘lgan qo‘shinlar bilan yirik kuchlarga qarshi janglarda muhim ustunlik bergan. Bobur jang jarayonida har bir bo‘linmaning o‘z vaqtida harakatga o‘tishini ta’minlash orqali dushman safida tartibsizlik keltirib chiqargan.

Bobur taktikasi rivojida jang maydonining konfiguratsiyasidan foydalanish muhim rol o‘ynagan. U ochiq maydonlarda tezkor harakatlanuvchi otliq qo‘shinlardan, tor va murakkab hududlarda esa himoyaviy va mudofaa taktikalaridan unumli foydalangan. Bu yondashuv Bobur qo‘shinlarining manevr qobiliyatini oshirgan va dushman kuchlarini oldindan rejalashtirilmagan qarorlarga majbur qilgan.

Boburning harbiy san’atidagi tub burilishlardan biri — o‘qotar qurollar va artilleriyani tizimli ravishda qo‘llash bilan bog‘liqdir. Panipat jangida (1526-yil) Bobur qo‘shinlari tomonidan ilk bor Markaziy Osiyo harbiy an’analariga xos bo‘lmagan usullar qo‘llanildi. Jumladan, artilleriya jang boshlanishidan oldin dushman safini izdan chiqarish, otliq qo‘shinlar esa hal qiluvchi zarbani berish uchun mo‘ljallangan edi. Bu kombinatsiyalangan taktika Boburiylar harbiy maktabining asosini tashkil etdi.

Bobur janglarda himoya va hujumning muvozanatini saqlashga intilgan. U ko‘pincha mustahkam mudofaa chiziqlarini barpo etib, dushmanni o‘ziga tortgan va qulay paytda qarshi hujumga o‘tgan. Bu taktika dushman kuchlarining charchashi va ruhiy tushkunlikka tushishiga olib kelgan. Aynan shu yondashuv Boburning harbiy tafakkurida psixologik ustunlik muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi.

Boburning jang san’atida psixologik urush elementlari ham mavjud edi. U dushman safida vahima uyg‘otish, noto‘g‘ri axborot tarqatish va kuchini bo‘rttirib ko‘rsatish orqali raqibni ruhiy jihatdan sindirishga erishgan. Bu usullar ko‘pincha bevosita jangdan oldin dushman qaror qabul qilish qobiliyatini susaytirgan va Bobur qo‘shinlariga strategik ustunlik bergan.

Bobur taktik qarorlarida askarlarning ijtimoiy holati va ruhiy tayyorgarligini ham hisobga olgan. U qo‘shin ichida adolatli taqsimot, mukofotlash va rag‘batlantirish tizimini joriy etgan. Bu esa askarlar orasida sadoqat va fidoyilikni kuchaytirgan. Natijada Bobur qo‘shinlari jang maydonida nafaqat buyruq asosida, balki ichki ishonch va maqsad birligi bilan harakat qilgan.

Shu tariqa, Boburning harbiy taktika va jang san’atidagi yondashuvi an’anaviy Sharq harbiy maktabi bilan zamonaviy harbiy texnologiyalarni uyg‘unlashtirgan noyob model sifatida shakllandi. Bu model keyinchalik Boburiylar davlati harbiy tizimining mustahkam poydevoriga aylandi va jahon harbiy tarixida muhim bosqich sifatida baholanadi.

Bobur asos solgan harbiy tizim Boburiylar davlati davrida yanada takomillashib, markazlashgan boshqaruv mexanizmining muhim ustuniga aylandi. Boburiylar davlatchiligida harbiy soha nafaqat hududiy kengayish vositasi, balki siyosiy barqarorlikni ta’minlovchi institut sifatida shakllandi. Harbiy xizmat davlat boshqaruvi bilan uzviy bog‘lanib, sarkardalar ko‘pincha ma’muriy lavozimlarni ham egallagan.

Boburiylar davrida qo‘shin tuzilmasi qat’iy ierarxiya asosida tashkil etildi. Har bir harbiy bo‘linmaning vakolatlari, moddiy ta’minoti va mas’uliyati aniq belgilangan bo‘lib, bu tizim davlat ichida tartib-intizomni mustahkamladi. Harbiy xizmat ijtimoiy lift vazifasini bajargan, ya’ni sadoqat va jasorat ko‘rsatgan shaxslar yuqori mavqelarga ko‘tarilish imkoniyatiga ega bo‘lgan. Bu holat harbiy sohada shaxsiy manfaat bilan davlat manfaatining uyg‘unlashuviga olib kelgan.

Boburiylar davlati harbiy tizimida logistika va ta’minot masalalari ham alohida e’tiborga olingan. Qo‘shinlarning doimiy oziq-ovqat, qurol-aslaha va ot-ulov bilan ta’minlanishi markaziy nazorat ostida bo‘lgan. Bu esa uzoq davom etgan harbiy yurishlarda qo‘shinlarning jangovar qobiliyatini saqlab qolishga xizmat qilgan. Aynan logistika tizimining rivojlanganligi Boburiylar qo‘shinining Hindiston hududida uzoq muddatli hukmronligini ta’minlagan muhim omillardan biri bo‘ldi.

Harbiy sohaning rivoji madaniy va ilmiy jarayonlarga ham bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Boburiylar davrida harbiy muhandislik, qal’a qurilishi, xaritashunoslik va strategik rejalashtirish sohalari rivojlandi. Bu esa harbiy bilimlarning avloddan avlodga o‘tishini ta’minlab, o‘ziga xos harbiy maktabning shakllanishiga olib keldi.

Zamonaviy tarixshunoslikda Bobur va boburiylar harbiy merosi ko‘p qirrali hodisa sifatida baholanmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda Boburning harbiy faoliyati faqat g‘alabalar bilan emas, balki harbiy fikrlash madaniyatining rivoji bilan izohlanadi. Bobur tomonidan qo‘llangan strategik yondashuvlar bugungi kunda ham harbiy akademiyalarda o‘rganilayotgan universal tamoyillarga mos keladi.

Boburiylar harbiy merosi zamonaviy harbiy-ta’lim tizimi uchun muhim manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Xususan, resurslar cheklangan sharoitda samarali harakat qilish, jang maydonida tezkor qaror qabul qilish, psixologik ustunlikni qo‘lga kiritish kabi tamoyillar bugungi harbiy menejment nazariyasida ham dolzarbdir. Shu bois Bobur merosini faqat tarixiy xotira sifatida emas, balki amaliy bilim manbai sifatida talqin etish muhim ilmiy vazifadir.

Bobur harbiy tafakkurining yana bir muhim jihati — axloqiy mas’uliyatdir. U jangni faqat zo‘ravonlik vositasi emas, balki davlat va xalq manfaatlarini himoya qilish zarurati sifatida ko‘rgan. Bu yondashuv harbiy xizmatning ma’naviy asoslarini belgilab bergan bo‘lib, zamonaviy harbiy-etika masalalari bilan hamohangdir.

Xulosa

Zahiriddin Muhammad Bobur va Boburiylar davri harbiy san’ati Markaziy Osiyo va jahon harbiy tarixida alohida o‘rin tutadi. Bobur tomonidan shakllantirilgan harbiy strategiya va taktika tizimi an’anaviy Sharq harbiy tajribasini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirgan noyob model sifatida namoyon bo‘ladi. Bu model nafaqat hududiy g‘alabalarni ta’minladi, balki barqaror davlatchilik asoslarini yaratishga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Boburiylar davlatchiligida harbiy soha siyosiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar bilan uzviy bog‘langan. Harbiy tizim shaxsiy fidoyilik, intizom va ma’naviy mas’uliyatga asoslangan bo‘lib, bu holat qo‘shinlarning jangovar salohiyatini oshirgan. Bobur harbiy merosi bugungi kunda ham ilmiy-tadqiqot, harbiy-ta’lim va ma’naviy-ma’rifiy jarayonlar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Shu bois Bobur va boburiylar harbiy merosini chuqur o‘rganish, uni zamonaviy ilmiy talqin asosida baholash va harbiy-ta’lim tizimiga tatbiq etish nafaqat tarixiy adolatni tiklash, balki milliy harbiy tafakkurni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur Z.M. Boburnoma. – Toshkent: Fan, turli nashrlar.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2021.
3. Beveridge A.S. The Baburnama in English. – London, 1922.
4. Richards J.F. The Mughal Empire. – Cambridge University Press, 1993.
5. Alam M., Subrahmanyam S. The Mughal State. – Oxford University Press, 1998.
6. Erkinov A. Boburiylar davlatchiligi va harbiy tizimi. – Toshkent: Akademnashr, 2018.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

7. Dale S.F. The Garden of the Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire. – Leiden: Brill, 2004.
8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat Arxivi (O‘zR MDA) materiallari.
9. Slezkine Y. The House of Government. – Princeton University Press, 2017.
10. Nussbaum M.C. Creating Capabilities. – Harvard University Press, 2011.